

Curs acadèmic 1998-1999

LLIÇÓ INAUGURAL DEL CURS ACADÈMIC 1998-1999: Aprendre de lletra. Narcís Comadira

Molt Honorable Senyor President, senyores, senyors:

És una mica estrany –segurament ho deuen pensar– que un poeta que no ha seguit la tradició dels poetes professors, que un poeta que no és un treballador universitari, hagi estat cridat a dirigir-los la paraula en una ocasió com aquesta, solemne, d'inauguració de curs de totes les universitats catalanes. No puc fer altra cosa que comunicar-los la meua estranyesa i atribuir-ho al fet que, segons que sembla, un poeta sempre queda bé. Procuraré no decebre'ls i seré molt breu, perquè quan m'ha tocat patir actes com aquest, sempre he trobat que els discursos eren massa llargs i que els oradors mai no sabien com acabar.

Som en una magnífica nau gòtica, una mica atrotinada, com han pogut observar, que, malgrat el maquillatge provisional, no amaga les vicissituds històriques que ha sofert des de la seva construcció –durant la segona meitat del segle XIII– fins ara. És una mostra magnífica del gòtic català, aquest estil que la pobresa de recursos va conduir a una essencialitat exemplar. I és també una mostra magnífica del canvi formal que la funció va introduir en aquell moment en l'arquitectura. Integrada a un conjunt conventual dominic –que segueix exactament, en la seva implantació, la traça arquetípica dels convents mendicants–, l'església de Sant Domènec respon, amb la seva nau única, sense columnes ni entrebancs visuals, a la necessitat que el predicador –els dominics són un orde de predicadors– sigui vist des de tot arreu per tal que la paraula i el seu sentit arribin fins a l'últim racó. Als monestirs, on la paraula és cantada, meditada i celebrada litúrgicament, però no és predicada, els edificis solen tenir més d'una nau, i una girola. Tenen una planta processional. Fins i tot les catedrals, que són seu d'una càtedra, tenen planta processional, perquè allà, tot i que la paraula hi és proclamada, ho és d'una manera mediatitzada. Aquí no. Aquí, la paraula –i el seu sentit– era explicada directament al poble. Sense farbalans litúrgics excepcionals. Però amb una clara estructura conceptual que tenia el seu correlat en la forma arquitectònica. Eren èpoques felices en què les formes i les funcions, les formes i els continguts, es corresponien i s'enriquien mútuament.

He parlat de la pobresa en relació amb el gòtic català i això pot semblar una contradicció, perquè, ¿en quin altre moment de la seva història, una ciutat petita com la Girona dels segles tretze i catorze, ha envestit d'una manera tan radical tot un munt de noves i extraordinàries contruccions: la Catedral, Sant Feliu, Sant Domènec, la Mercè? Ni aquest final del segle vint –amb tot el remenament que hi ha hagut amb les llibertats reconquerides i l'eufòria econòmica– no ha pogut produir unes obres de tal envergadura. Què va passar, llavors?

Un home de la perspicàcia de George Steiner, que en el seu últim llibre –Errata– considera Girona un dels llocs màgics per ell –parla dels retaules barrocs de la Catedral, parla dels convents, d'aquest de Sant Domènec, parla de l'estàtua jacent de la comtessa Mafalda, a la Catedral, com un dels cims de l'art de tots els temps–, davant d'aquesta

esplendor arquitectònica i artística, arriba a una conclusió que ens pot semblar desconcertant: "Els rics són pròdigs", diu. Que ho van ser, no en tinc cap dubte. Si encara ho són, no ho sé. Més aviat em penso que no. La riquesa ha passat a ser controlada aparentment per la fiscalitat i els rics paguen els seus impostos i ja no paguen convents i esglésies, que fóra com dir que ja no paguen hospitals i escoles, ni paguen universitats. I els administradors del capital recollit per la fiscalitat prou feina tenen, diuen, per satisfer les necessitats de cada dia per, a sobre, haver-se de fer càrrec de consolidar i recuperar les restes de l'esplendor de la prodigalitat dels rics del passat.

Vivim en una edat econòmica i les raons econòmiques han passat per damunt de tot, i la rendibilitat econòmica s'aplica fins i tot a l'ensenyament, que hauria de ser un dels exponents actuals d'aquella antiga prodigalitat dels rics; l'ensenyament, en el qual els diners s'hi haurien d'abocar d'una manera pròdiga, a fons perdut, com es diu, que és una expressió falsa del tot quan hi ha generositat de mires i de mitjans. De fet, a finals del segle vint, malgrat tot l'exèrcit d'economistes, gerents i administradors, amb tot l'arsenal cibernètic i amb tot el nostre orgull civil, hem acabat refugiant-nos en aquesta nau desballestada que hem hagut de consolidar de pressa i corrents per a fer-hi aquest acte, en aquesta nau gòtica lacerada pel temps i la incúria dels homes, en aquesta nau que fou bastida amb la prodigalitat dels rics d'abans i també amb les petites almoines dels pobres –i això no ho diu Steiner. Fons perdut? De cap manera, si set segles després encara som aquí!

De fet, l'ensenyament, tot l'ensenyament, el dels nostres petits –això que se'n diu la primària– i el dels nostres cadells –això que se'n diu la secundària i la universitat– hauria de ser un objectiu d'aquesta prodigalitat, d'aquest aparent "a fons perdut". L'ensenyament, la universitat, hauria de tenir prou mitjans per poder bastir una construcció com aquesta, sense excessos decoratius, però esplèndidament pensada, genuïna com el gòtic català, i eficaç per a les necessitats del país, però mai no hauria de deixar-se influir, en la construcció del seu edifici d'investigació i de docència, per això tan nefast per a l'esperit que en diuen la política de mercat. Hauria de poder bastir una construcció que desafiés els temps i que d'aquí a set segles encara fos útil. No hi ha fons perdut, en l'ensenyament, si la visió és generosa i l'administració és pròdiga. I no hi ha fons perdut perquè els nostres petits i els nostres cadells són el demà del país. L'ensenyament hauria de poder aspirar a ser, com aquesta nau única, un lloc acollidor on s'entrés en contacte veritable amb la paraula i amb el seu sentit.

He estat subratllant, com deuen haver vist, això de la paraula i el seu sentit. I és que m'he adonat que, precisament, els nostres petits i els nostres cadells –sí, també els universitaris– tenen dificultats veritables en la lectura. Allò que cantàvem de nens:

La Mare de Déu,
quan era xiqueta,
anava a costura
a aprendre de lletra,

em temo que ha passat avall. Ara, a l'escola, els nanos potser hi desenvolupen això que en diuen la creativitat, potser hi aprenen a fer anar ordinadors, però no hi aprenen a llegir. I ho sé perquè, tot i que no sóc professor universitari, he donat algun curs esporàdic –en aquesta Universitat de Girona, a l'Escola d'Arquitectura de la Politècnica, a l'Autònoma de Bellaterra–, algun quadrimestre sencer, algun curs d'aquests que en

diuen de lliure configuració o fins i tot algun curs de doctorat, jo que no sóc doctor –i aquí sí que va funcionar la prodigalitat de visió, i no tant l'econòmica, dels responsables. I ¿què és el que més em va sorprendre en aquestes experiències, d'altra banda del tot gratificants, per allò que sempre té de gratificant el contacte amb la virtualitat dels cadells? No pas, ben segur, que no sabessin gairebé res de res d'això que en diem cultura general, això que abans s'aprenia fins i tot als mediocres batxillerats de la meva època, no. No pas que els hagués d'explicar qui era Maria Magdalena –Maria què?– o Helena de Troia –que algú va situar com a protagonista d'un còmic– o Pal·las Atenea, que un estudiant encantador d'arquitectura, que havia llegit una mica, em va dir en un examen que es tractava del veritable nom d'Andrea Palladio, essent com és Palladio un pseudònim, i això com a mínim ho havia entès. No són pas aquestes llacunes insondables allò que més em va sorprendre, sinó la dificultat que tenien aquells nois i noies de més de vint anys –cadells ja una mica granadets– per llegir un llibre i entendre realment el que deia.

Jo crec que la dedicació prioritària de tot el nostre ensenyament hauria de ser la d'ensenyar a llegir. Quan no se sap llegir, que vol dir comprendre com més millor el sentit de la paraula –com a mínim el literal, ja no parlo del figurat, de l'analògic o, menys, de l'anagògic-, s'és incapaç de qualsevol relació respectuosa amb allò que anomenem "l'altre". El no saber llegir, no solament incapacita per a rebre informació, sinó que incapacita per a qualsevol relació fèrtil amb el món exterior. Quines poden ser les causes d'aquesta degradació de l'ensenyament, aquí o als altres països de l'Europa occidental, si la massificació amb la seva consegüent rebaixa de nivells, si l'increment d'això que en diuen "la civilització de la imatge" –l'eslògan de la qual és aquell tan famós com fals "una imatge val més que mil paraules"-, no vull pas passar a escatir-ho. Només voldria fer, i breument, ja ho he dit, una apologia de la lectura, i no pas de la lectura com a passatemps, sinó com a necessitat indefugible per a no construir un país d'analfabets ocults. Que em temo que és el que estem fent.

S'ha dit repetidament, en aquest segle, que som llenguatge. El llenguatge, però, no existeix d'una manera general i neutra, malgrat el que puguin afirmar els estructuralistes més recalitrants. Encara que hi hagi una estructura profunda –que no sé fins a quin punt és veritat– al fons de totes les llengües, el llenguatge les necessita per prendre cos. I això que en diem el pensament, tampoc estic molt segur que arribi a poder ser anomenat tal si no passa a ser encabit en el llenguatge i, per tant, en una llengua. L'important és el pensament, d'acord, però no hi ha pensament sense que sigui formalitzat pel llenguatge, per una llengua. Som llenguatge, això és el que és important, d'acord. Però no podem arribar-hi si no és pel camí humil d'una llengua. És per això que les llengües són tan importants, perquè, essent totes diverses, són camins d'aproximació complementaris al nucli mateix d'allò que som. Per això, com diu Steiner, "segurament la destrucció de la diversitat lingüística natural és la més irreparable de les catàstrofes ecològiques que caracteritzen la nostra època".

Les llengües les parlem, primerament. Però amb les llengües pensem i comuniquem els nostres pensaments. Amb les llengües, cadascú amb la seva, anomenem el món i aquest anomenar particular el compulsem amb el dels altres i així en neix un anomenar consensuat: la llengua es fixa. L'escriptura és el procediment bàsic de fixació de la llengua i si bé en l'escriptura es pot perdre la vivacitat esporàdica del brollar impulsiu, del mot fundacional, no cal dir que hi guanyem la solidesa d'allò que ha estat consolidat i que, per tant, és transmissible. La transmissió oral és errívola i per això l'escriptura és

el fonament sòlid d'una tradició, és a dir, d'una comunitat amb consciència temporal. D'una comunitat que se sent formar part d'una història. Gràcies a l'escriptura podem accedir a les formalitzacions temporals successives de l'anomenar, del dubtar i del comprendre, formalitzacions que, en una cultura purament oral, ens arribarien esbravades i desvirtuades per les incompetències de comprensió o de transmissió dels diferents narradors successius. Gràcies a l'escriptura podem accedir directament a la veu original. Directament?

Aquí hi ha el problema. Perquè el context històric de cada veu la modifica i la condiciona. Tenim accés a la veu però ens calen alguns mitjans per sintonitzar-la, ens calen filtres per netejar-la del soroll de fons afegit pel pas del temps i moltes vegades per les petites successives correccions dels diversos lectors que ens han precedit. Ensenyar a llegir, aprendre de lletra, no és pas fàcil. Perquè llegir, arribar, primer, a la veu de l'autor sense prejudicis i, segon, tenir prou coixí per entendre'n fins als últims matisos, és una empresa decididament utòpica, és a dir, que no té lloc. Ensenyar a llegir, aprendre de lletra, és ensenyar i aprendre a saber que mai la lectura és absolutament satisfactòria.

De fet, tota lectura és un acte de traducció. I tot allò que s'ha dit de la traducció es pot dir de la lectura. Cada escriptura és una visió del món i no solament per allò que vol comunicar sinó pel com ho comunica: allò que se n'ha dit el significat de la forma. Podríem parlar del significat de cada formalització lingüística personal. Aquest significat, que s'afegeix al sentit d'allò que s'ha volgut vehicular i que el modifica, ha de ser entès, traduït pel lector, passat al seu propi sistema. Tot lector és un traductor dins d'una sola llengua. I ha de ser prou perspicaç per desxifrar el codi personal de l'escriptor i prou hàbil per traslladar tots els sentits del text que llegeix a la llengua personal de la seva comprensió. Llegir és difícil, és clar. Avui s'ensenyen moltes llengües, però no s'ensenyen a llegir. S'ensenyen a traduir i a interpretar però no s'ensenyen a llegir, que és la base i el fonament de tota coneixença. Jo diria que és l'única cosa important. Fins i tot diria que totes les disciplines, les humanístiques i les científiques, les socials i les històriques, en el fons, no haurien d'aspirar a ser altra cosa que instruments d'ajut per a una aproximació a aquesta utopia de la lectura ben feta, que és la utopia de la comprensió global d'allò que es pot comprendre. Aprendre de lletra, aprendre a llegir, és l'únic salconduit de l'espècie humana per escapar-se de l'animalitat, és l'únic passaport per entrar al país de la saviesa acumulativa de la humanitat.

Llegir és traduir, perquè ja escriure és traduir. Quan escrivim traduïm, transportem, els nostres pensaments –sempre imprecisos, plens d'intuïció, de sentiment, de passions– al territori del llenguatge, i això a través d'una llengua. Canalitzar lingüísticament els pensaments és traduir-los a la nostra llengua personal. Comunicar-los, ja és traduir. Parla i pensament mai no concorden d'una manera exacta. De fet, pensem eficaçment sempre que la traducció lingüística d'aquest pensament és acurada. Quan parlem, doncs, ja traduïm. Quan escrivim, molt més. Quan llegim, encara més. La lectura ens posa en contacte amb el text de l'altre, del qual en fem una traducció a les possibilitats de la nostra llengua personal. A través d'aquesta llengua nostra personal, passa al nostre nucli més profund allò del nucli més profund de l'autor que havia reeixit a passar a la seva llengua. És per això que escriure és difícil i que llegir és difícil, que hi ha bons escriptors i mals escriptors i bons lectors i mals lectors. Ara bé, si el procés d'escriptura i el de lectura són processos de traducció, i cada pas és una pèrdua, ¿anem sempre de

pèrdua en pèrdua? Perdem el que perdem, és clar, però, de fet, malgrat les pèrdues, anem de guany en guany, perquè aquest procediment és l'única manera col·lectiva de consolidar alguna mena de realitat. La cultura no és altra cosa que la suma acumulada d'aquests petits guanys que hem aconseguit consolidar entre tots, que hem pogut rescatar, m'atreviria a dir, escrivint i llegint, d'aquesta gran massa informe de les capacitats creatives individuals. Perdem molt, guanyem poc. Però aquests guanys són els que fixa l'escriptura i els que transmet la lectura.

Llegir és una aventura humil i alhora generosa. Potser per això cada dia hi ha menys bons lectors, perquè el món no està per la humilitat ni per la generositat. Els nostres cadells puguen enlluernats per l'èxit social i pel triomf econòmic en una economia de mercat. ¿Com podem ensenyar-los a llegir humilment i generosament? Una lectura humil no és una lectura que fa servir el text com a simple estimulant intel·lectual. La lectura humil és la que es posa, d'entrada, al servei del text que llegeix. Només quan la lectura hagi estat acomplerta, només quan hàgim fet tots els esforços possibles per arribar a entendre allò que el text ens vol dir, podran sorgir les discrepàncies. Una lectura que d'entrada és a repèl no és una lectura humil ni generosa, i no podrà ser fèrtil, perquè el lector, en el text que llegeix a contrapèl, mai no hi trobarà el nucli de pensament de l'altre ni hi podrà dialogar, només es barallarà amb els propis prejudicis i fantasmes. La bona lectura em sembla que ha de ser la que no s'aparta de la lletra de l'original, la que hi pot deixar de veure coses i la que n'hi pot afegir, però sempre dins del camí del text llegit.

Sant Jeroni, el traductor al llatí de la Bíblia, deia que calia traduir "non verbum e verbo, sed sensum exprimere de sensu". És a dir, no traduir paraula per paraula sinó anar a buscar el sentit. Aquesta, que és una frase del tot assenyada, es pot aplicar malament. És evident que el sentit és l'essencial, però no hem d'oblidar que el sentit ens ve donat pel llenguatge, paraula per paraula. Oblidar el mot per mot, tant en la traducció com en la lectura, és obrir la veda del vagareig mental, que prou que s'obre sola. La servitud de la llengua és l'única garantia del sentit. Sant Jeroni anava contra els traductors –contra els lectors– mecànics. Anava a favor del sentit, però segurament s'esgarrifaria si veiés com la recerca desafortunada del sentit –del sentit ideològic del traductor, és clar–, més enllà del mot per mot, ha pogut convertir, per exemple, el famós "i seran tots dos una sola carn" en el vaticanament correcte "i seran tots dos una sola família" o en el neutre "i seran tots dos una sola cosa". Llegir humilment i generosament és llegir sempre al peu de la lletra, buscar, si volen, els tres peus de la lletra, però no oblidar mai la lletra, per tal d'evitar una cultura sense fonaments, que és la cultura de la suma de les fantasies dels lectors, una cultura d'autistes.

Llegir buscant el sentit, però sense obviar la lletra. Conjuminar les dues coses en un saludable equilibri és saber llegir. És difícil. La bona lectura és la que va sempre riu amunt del sentit, no abandonada al corrent confortable. Cal remar fins a l'origen, fins al nucli de pensament que l'autor ha volgut fixar. Aprendre de lletra no és solament conèixer com més millor els signes lingüístics i la seva combinació sinó també altres sistemes de signes –el musical, per exemple. I això que en diem el món exterior. Tots els coneixements ajuden en aquest viatge cap al nucli del sentit. De lletra, no se'n sap mai prou.

Llegir és traduir. S'ha parlat –em sembla que va ser Ortega– de la malenconia de la traducció. Es tracta de la tristesa, de la insatisfacció que dona allò no aconseguit. No ha

estat possible la conjunció perfecta del sentit de l'original amb el de la traducció. "Post coitum, omne animal triste", diuen que van dir els antics, parlant d'una altra experiència de conjunció, però en el fons és el mateix. No es parla mai, en canvi, de la malenconia de la lectura, quan allò no aconseguit sempre és enorme. Per què? Perquè no n'hi ha proves? De la nostra incompetència com a amants, com a mínim n'hi ha un testimoni. De la nostra incompetència com a traductors en queda la prova de la nostra traducció. De la nostra incompetència com a lectors, en canvi, no n'hi ha cap prova, fora de la nostra pròpia lucidesa. I és tan fàcil autoenganyar-nos!

Aprendre a llegir és difícil. Aprendre a llegir, a més del que tots ja sabem i ens imaginem que és, és aprendre a refutar "la lògica de la política, la de la denúncia i la difamació, la de l'eslogantització i la de la falsificació del pensament de l'adversari", per dir-ho amb una frase de Pierre Bourdieu.

Aprendre a llegir, avui, és aprendre a escapar d'aquelles simplificacions que mutilen "una realitat històrica ambigua, per reduir-la a les dicotomies tranquil·litzadores del pensament maniqueu", també en frase de Bourdieu, com la següent. "És infinitament més fàcil prendre posició a favor o en contra d'una idea, d'un valor, d'una persona, una institució o una situació, que no pas analitzar allò que és de debò, en tota la seva complexitat." Ensenyar a llegir, avui, és ensenyar el camí difícil.

La feina del polític és crear confiança. La de l'educador, la de la universitat és tota la contrària: crear desconfiança. Desconfiança en les lectures fàcils, les dels textos i les de la realitat. El polític sempre és reductiu, simplificador, és la seva feina. La universitat hauria d'estar abocada a la complexitat. El polític és partidari del "qui no està amb mi, està en contra meva". La universitat, en canvi, hauria de tenir per lema "qui està en contra meva, aquest és autènticament dels meus". Ensenyar a llegir, avui, és ensenyar a estar en contra, racionalment, críticament, apassionadament, de les visions consuetudinàries, unitàries, simplificadores, maniquees. Ensenyar a llegir, avui, és obrir les ments dels nostres petits i dels nostres cadells a la complexitat infinita del món. Però a través de la humilitat del sentit copsat, en una lectura feta a favor del text, paraula per paraula. Política i universitat, de fet, no poden anar mai d'acord. La política sacrifica sempre el futur al present. La universitat és, o hauria de ser, bàsicament, un instrument de futur.

Final de les ideologies? Final de la història? Què més voldrien alguns! Contra la unitat de la lectura tecnocràtica, contra la perversió de la lectura econòmica, contra l'error de la lectura ahistòrica, la que pot fer creure en l'absurd que una comunitat, un país, no és altra cosa que uns individus en un present sense lligams, ensenyar a llegir, avui, és ensenyar a bussejar per la complexitat humana; racional, sí, però també carnal i sentimental; aquesta complexitat que ve d'un passat i que està abocada a un futur.

Hi ha una frase de sant Pere Crisòleg –em sembla que l'escenari m'està portant a un ús excessiu del llatí– que, des del dia que la vaig conèixer, en la meva llunyana joventut, no ha deixat d'estar present en el fons de tota la meva visió de la vida humana. Els la diré primer en la seva formulació original, perquè la meva incompetència traductora per traslladar-la ha estat notable: "Nobis vixerunt veteres, vivimus nos futuris, nemo sibi." Però com que això del llatí ja s'ha perdut i és un error que pagarem car, intentaré aproximar-la una mica, malgrat el risc de caure en la malenconia: "Els antics van viure per a nosaltres, nosaltres vivim per als que vindran, ningú no viu per a ell mateix."

Doncs bé, aquesta consciència de pont, aquesta responsabilitat generacional, està íntimament lligada amb la lectura. Llegir és, també, pair les obres dels antics, ordenar-les, netejar-les, expurgar-les de gangues corruptores, per tal de facilitar la lectura dels que han de venir. Si la cadena lectora es trenca, es trenca el corrent de saviesa que fertilitza la humanitat. Ensenyar a llegir, avui, és ensenyar a ser responsable, és ensenyar a acceptar responsabilitats.

La universitat no ensenyarà de lletra si es contamina dels vicis de la societat de l'espectacle, el "tot per l'audiència" que porta a "ser divertit", a suprimir tot allò que demana esforç i dedicació i renúncia. La universitat no s'ha de deixar contaminar per allò que contamina els mitjans de comunicació: el terror a ser avorrit. No ha d'afavorir que el professorat es converteixi en un grup d'animadors. Tampoc no s'ha de deixar contaminar pel vici dels tecnòcrates: la rendibilitat econòmica. Ni pel vici dels polítics: la visió a curt termini. Ni pel vici dels publicitaris: la reducció de tot a un eslògan. L'ensenyament per eslògans és la institucionalització de l'analfabetisme.

Que les lleis del mercat –l'oferta i la demanda-, de la publicitat, de l'entreteniment i la televisió, puguin penetrar i arribar a governar la institució universitària em sembla absolutament pervers i no pot portar sinó a la mort de la institució i, per tant, a la mort del país, perquè la universitat és el futur del país.

No gaire lluny d'aquí, al costat de la Catedral, hi ha el Palau Episcopal, seu del Museu d'Art, on actualment es conserven els fons de les col·leccions diocesana i provincial. En aquest museu es guarda una peça petita, artísticament rudimentària però plena d'interès històric. És l'ara portàtil de Sant Pere de Roda. Un petit objecte de les dimensions d'un llibre de butxaca, tot recobert de plata repujada, menys en un petit forat per on es veu la pedra de l'ara. En la cara principal, dedicada a Jesucrist, hi ha diferents figures i inscripcions. A l'altra cara, hi ha una figura central, una mena d'home desproporcionat, amb el cap gros i un cos menut, com una mena de granota. Aquesta figura, aquest gairebé no-home, prem amb una mà desmesurada un llibre també desmesurat contra el seu cos. Jo en dic "l'Home del Llibre". Vol ser una representació de sant Joan Evangelista, aquell que figura que va escriure allò tan citat: "En el principi era la Paraula", com diuen ara. Abans deien "el Verb", seguint sant Jeroni, allà on el grec original diu "logos", que potser hauríem de traduir per "discurs" o, millor, per "llenguatge". Bé, aquest petit homenet del llibre, que s'aferra al llibre com aquell que s'aferra a una taula de salvació, que l'integra en el seu propi cos, que en fa carn de la seva carn i sang de la seva sang, em sembla un bon símbol per a tots els que aprenem de lletra i hem d'ensenyar a aprendre'n i també em sembla un bon símbol, gairebé un segell, per acabar aquestes meves reflexions d'avui sobre la paraula i el seu sentit, sobre aquesta captura del sentit, que ha de ser, sempre, una lectura ben feta.

Res més, i moltes gràcies.

Narcís Comadira
Girona, 23-09-1998